

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 33

2017

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Дејан Радичевић

Редакциони одбор: Селена Витезовић, Гордана Јеремић, Наташа Миладиновић-Радмиловић, Емина Зечевић, Војислав Ђорђевић (секретар), Андреј Обломски (Москва), Анастасиос Антонарас (Солун), Роберт Вејлон (Ан Арбор)

За издавача: Адам Црнобрња

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

Лектура и коректура: Александра Шуловић

Лектура текста на енглеском: Ксенија Дуњић

Прелом: Кристијан Релић

Штампа: Colorgrafx, Београд

ISSN 0352-5678

УДК 902/904

JOURNAL OF SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dejan Radičević

Editorial board: Selena Vitezović, Gordana Jeremić, Nataša Miladinović-Radmilović, Emina Zečević, Vojislav Đorđević (sekretar), Andrey Oblomsky (Moscow), Anastassios Antonaras (Thessaloniki), Robert Whallon (Ann Arbor)

Publisher's representative: Adam Crnobrnja

Journal of Serbian Archaeological Society is a peer-reviewed periodical published annually by: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

Proof reading: Aleksandra Šulović

Proof reading (english text): Ksenija Dunjić

Layout: Kristijan Relić

Printed by: Colorgrafx, Belgrade

Штампање часописа финансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

The Journal was published with financial support of the
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

САДРЖАЈ CONTENTS

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

Д. Михаиловић, В. Димитријевић, С. Драгосавац: Пећина код стене: вишеслојно горњопалеолитско налазиште у Јелашничкој клисури	7
D. Mihailović, V. Dimitrijević, S. Dragosavac: Pećina kod Stene: Multilayered Upper Palaeolithic Site in the Jelašnica Gorge	19
V. Bogosavljević Petrović, A. Starović, D. Jovanović, J. Pendić: Micro-regional Quarry–settlement System in the West–Central Serbia: Preliminary Lojanik 2016 Fieldwork Report	21
В. Богосављевић Петровић, А. Старовић, Д. Јовановић, Ј. Пендић: Праисторијски рудник камена и насеља у микрорегији западно–централна Србија: прелиминарни извештај са истраживања Лојаника, 2016. године	43
Б. Трипковић, М. Церовић, Д. Филиповић, А. Трипковић, И. Живаљевић: Шанац–Изба код Липолиста, локалитет типа Обровац: стратиграфија и релативна хронологија	47
B. Tripković, M. Cerović, D. Filipović, A. Tripković, I. Živaljević: Šanac–Izba near Lipolist, “Obrovac” type Site: Stratigraphy and Relative Chronology	70
А. В. Ђорђевић: Погледи са рекогносцирања: Романија у селу Братишевцу, општина Бабушница	73
A. V. Đorđević: Reflections upon Archaeological Field Survey: Romanija Site in the Village of Bratiševac, Municipality of Babušnica	95
О. Младеновић: Локалитет Градиште у Давидовцу код Врања: покретни налази из старијег гвозденог доба (заштитна истраживања 2011. године)	105
O. Mladenović: Gradište Site at Davidovac near Vranje: Early Iron Age Finds (Rescue Excavations in 2011)	116
Е. Зечевић: Три мраморја у околини Бајине Баште – прва истраживања	121
E. Zečević: Three Mramorje Sites in the Surroundings of Bajina Bašta – First Excavations	146

ПРИЛОЗИ. ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ CONTRIBUTIONS. FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

Л. Баљ: Дечји отисци прстију на предметима винчанске културе	149
L. Balj: Children's Fingerprints on the Vinča Culture Findings	171
Е. Николић, Д. Рогић, Ј. Анђелковић Грашар: Мотив меандра и његови прикази на касноантичким зидним сликама у Србији	175
E. Nikolić, D. Rogić, J. Anđelković Grašar: Motif of Meander and its Depictions in Late Antique Wall Paintings from Serbia	215
Ђ. Милосављевић, М. Бојанић: Црква Светог Димитрија у Беревцу, нова разматрања	217
Đ. Milosavljević, M. Bojanić: St. Demetrius Church in Berevce, New Considerations	228
С. Оџа: Бар Брацелети Откривени на Румунској Територији (X–XI Векови) ...	229
S. Ožja: Bar Bracelets Discovered on the Romanian Territory (X–XI Centuries) ...	229
С. Оџа: Налази наруквица пуног пресека на територији Румуније (X–XI век)	245
S. Ožja: Findings of Full-Width Bracelets on the Territory of Romania (X–XI Century)	245

МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИЛОЗИ MULTIDISCIPLINARY CONTRIBUTIONS

Ј. Јовановић, Т. Благојевић, С. Живановић, А. Путица, С. Стефановић: Контекстуална и антрополошка анализа људских скелетних остатака са локалитета Тополе–Бач	255
J. Jovanović, T. Blagojević, S. Živanović, A. Putica, S. Stefanović: Contextual and Anthropological Analysis of Human Skeletal Remains from the Site Topole–Bač	275
К. Шарић, С. Ерић, В. Цветковић, Ј. Шарић, Д. Антоновић: Минералошко-петрографска карактеризација и могуће порекло сировина коришћених за израду абразивних и глчаних камених алатки на енеолитском локалитету Масинске њиве	283
K. Šarić, S. Erić, V. Cvetković, J. Šarić, D. Antonović: Mineralogical-Petrographical Characterization and Possible Origin of Raw Material Used for Making Stone Tools at the Eneolithic Site of Masinske Njive	307

V. Пецикоза: Анализа хемијског састава бронзаног новца из ковнице Сисција са локалитета Анине у Ћелијама	309
V. Pecikoz: Analysis of Chemical Composition of Bronze Coins from the Mint of Siscia Found at the Site of Anine in Ćelije	321
M. Бугар, Ј. Булатовић: Скелет фетуса коња са налазишта Бедем крај села Маскаре	323
M. Bugar, J. Bulatović: Horse Foetal Skeleton from the Site of Bedem near the Village Maskare	333

РАЗНО VARIA

V. M. Filipović, R. Vasić: Illicit Antiquities Plague in Serbia	335
B. M. Филиповић, Р. Васић: Нелегална трговина антиквитетима у Србији ...	347
M. Гуштин: Археолошка ризница Србије на пијаци Европе	349
M. Guštin: Archaeological Treasury of Serbia on the Marketplace of Europe ...	356

ПРИКАЗИ REVIEWS

Verena Perko, <i>Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasi, Kinetik,</i> <i>Zavod za razvijanje vizuelne kulture, Љубљана 2014 (А. Петровић) .....</i>	359
Александар Булатовић, Војислав Филиповић и Рада Глигорић, ЛОЗНИЦА, КУТУРНА СТРАТИГРАФИЈА ПРАИСТОРИЈСКИХ ЛОКАЛИТЕТА У ЈАДРУ, РАЂЕВИНИ И АЗБУКОВИЦИ. Археолошка грађа Србије Х. Београд–Лозница 2017 (О. Младеновић)	365
Марина Бунарџић, ПРИБОЈСКО МРАМОРЈЕ, СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВЕКОВНА ГРОБЉА. Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 2017 (Е. Зечевић)	371

IN MEMORIAM

Никола Тасић (1932–2017) (Б. Ђорђевић)	379
---	-----

Ђорђе Јанковић (1947–2016) (С. Трифуновић)	385
---	-----

Гласник Српског археолошког друштва. Упутство ауторима о начину припреме чланка	389
--	-----

Glasnik Srpskog arheološkog društva/Journal of the Serbian Archaeological Society. Guidelines for the Authors	395
--	-----

ШАНАЦ–ИЗБА КОД ЛИПОЛИСТА, ЛОКАЛИТЕТ ТИПА ОБРОВАЦ: СТРАТИГРАФИЈА И РЕЛАТИВНА ХРОНОЛОГИЈА¹

Бобан Трипковић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Одељење за археологију, Београд

Момир Церовић

Народни музеј, Шабац

Драгана Филиповић

Балканолошки институт
САНУ, Београд

Ана Трипковић

Универзитет у Београду,
Филозофски факултет
Одељење за археологију,
Лабораторија за биоархеологију,
Београд

Ивана Живаљевић

Универзитет у Новом Саду,
Група за биоархеологију,
Институт БиоСенс, Нови Сад

e-mail: btripkov@f.bg.ac.rs

Примљено: 23. 8. 2017.

Прихваћено: 13. 10. 2017.

Оригиналан научни рад

УДК: 903"634"(497.11)

902.65

Апстракт: Археолошка налазишта типа Обровац су телоидна насеља окружена широким јарком, распрострањена искључиво на простору западне Србије, судећи према подацима из литературе. У прошлости су на површини налазишта уобичајено налажени кућни леп, праисторијска грнчарија и предмети камене индустрије, на основу чега је већина датована у касни неолит, односно у винчанску културу. Локалитет Шанац–Изба код Липолиста је мало познато налазиште из исте групе. Такође је телоидног изгледа и окружено мањом депресијом која указује да је реч о остацима широког јарка. Локалитет је истраживан у оквиру пројекта „Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији”, који се бави испитивањем овог специфичног феномена. Локалитет је прво ископавано налазиште типа Обровац након скоро 40 година. У два отворених стратиграфских сондама откривени су остаци једне грађевине и најмање четири јама. У раду је представљена стратиграфија налазишта и предложени су релативнохронолошки односи откривених објеката.

Кључне речи: Мачва, западна/северозападна Србија, локалитет типа Обровац, рани енеолит, стратиграфија

¹ Рад на писању овог текста финансиран је средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у оквиру пројекта „Биоархеологија древне Европе: људи, животиње и биљке у праисторији Србије” (бр. 47001).

Увод

Локалитети типа Обровац мало су познат културни феномен из западне/северозападне Србије, датован претежно у време винчанске културе (Трбуховић, Васиљевић 1975; 1983). Реч је о мањим брежуљцима, већином пречника до 40 m, који су окружени широким и дубоким ровом. Узвишење и јарак протумачени су као људске творевине настале као адаптација праисторијских становника на мочварно окружење, односно ради заштите од поплава. Током неколико наредних деценија локалитети нису били предмет стручног интересовања и ретко су помињани у литератури (Chapman 1981; Garašanin 1979). Најновија испитивања, претежно заснована на евалуацији старих података, исказала су сумњу у јединствену хронолошку и културну припадност локалитета типа Обровац (Стојић, Церовић 2011; Трипковић 2013). Даља истраживачка питања, одговори и закључци били су, међутим, суочени са мало расположивих података. Пројекат „Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији (5 000–2 500. пре н. е.)” покренут је управо ради испитивања и тумачења овог „регионалног” феномена. Теренска проспекција, која је обухватала обилазак налазишта и магнетометарска мерења, обављена је од 2010. до 2013, и требало је да пружи податке о локацији и очуваности налазишта, односно да укаже на потенцијал за даље истраживање (Трипковић, Церовић, Булић 2013; Tripković 2017, у штампи). Стратиграфско сондирање налазишта Шанац–Изба код Липолиста, био је почетак друге фазе пројекта чији је задатак испитивање стратиграфије пажљиво селектованих локација, како бисмо прецизније дефинисали хронологију и културну припадност налазишта, односно уочили евентуалне друштвене, културне и економске обрасце у настанку овог занимљивог културног феномена. Имајући у виду да локалитет Шанац–Изба представља прво истраживано насеље типа Обровац након скоро 40 година, стратиграфска проспекција требало је да тестира и нашу истраживачку методологију и припреми је и прилагоди за будуће сондажно и/или систематско истраживање овог и других сличних налазишта.

Локалитет Шанац–Изба: старо/ново праисторијско налазиште?

Према расположивим подацима, верујемо да су археолошки остаци на локацији Шанац–Изба код Липолиста већ дуго познати у стручној литератури. Локалитет је приликом проспекције западне Србије вероватно регистрован под именом Џуцин шанац код Липолиста (Vasiljević 1972, 188). Описан је на следећи начин: „Северније 2,5 km од села (Липолиста, нап.) налази се локалитет Џуцин шанац. Усред мочварног терена уздиже се веће

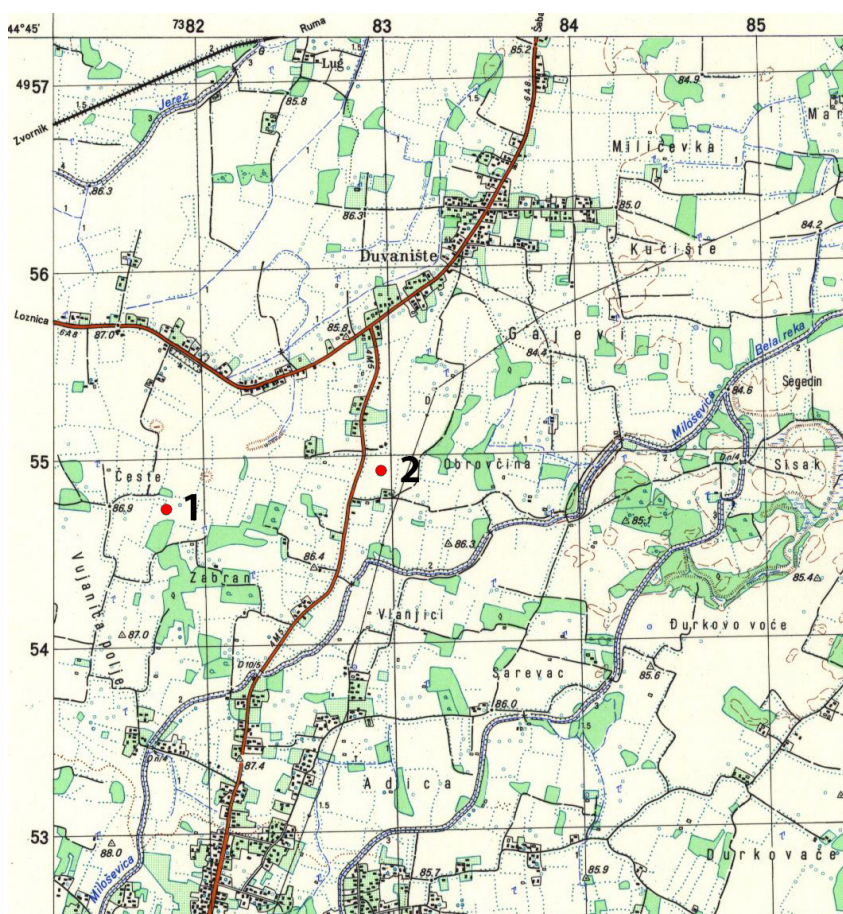

кружно узвишење на чијој површини има остатака керамике и кремена”. На основу налаза протумачен је као насеље из „неолитског доба Винча—Плочник фазе”. У потоњим радовима народни назив „Џудин шанац” употребљен је, међутим, приликом описа суседног локалитета Обровац код Дуваништа (Трбуховић, Васиљевић 1975; 1983): „На крају села, са леве стране пута Дуваниште—Липолист, ...налази се већи Обровац, звани и Џудин шанац”. Из објављеног описа сазнајемо да се налази на завршетку греде дужине око 2 km и ширине око 300 m, као и да је греда са свих страна окружена мочваром, насталом од неколико околних бара. Аутори наводе да је видљив земљани бедем пречника око 350 m и висине 1,5 m (Трбуховић, Васиљевић 1983: 79). У даљем опису наводи се следеће: „На почетку њеном (тј. греде), постоји још један Обровац, а на средини између ова два укопан је мањи шанац” (Трбуховић, Васиљевић 1975; 1983, 79). Други Обровац и шанац нису забележени на мапама које приказују аутори проспекције, а на основу назива могло се закључити да су Обровац и Џудин шанац исто налазиште.

Каснији наводи у литератури створили су додатну забуну. У монографији „Мачва, историја становништво” (Васиљевић 1996) аутор мапира два локалитета типа Обровац код Дуваништа (Обровац, Дуваниште и Обровац 1, Дуваниште). Оба наводи као тип 1 насеља, у који сврстава велике локалитете пречника до 300 m са ровом ширине 10–15 m (Васиљевић 1996: 17, Карта 4).² Налазиште Џудин шанац овде се не помиње као насеље типа Обровац. Оно је, међутим, у истој публикацији наведено као насеље равничарског типа винчанске културе, дакле, налази се на листи из које су изостављени сви локалитети типа Обровац (Васиљевић 1996: 13, Карта 3).³ Ови наводи су створили додатну збрку у нашем покушају да прецизније идентификујемо локалитет и повежемо га са подацима из старијег периода. Сасвим случајно, шира провера литературе о свакодневном животу у модерној Мачви довела нас је до мало познате референце М. Васиљевића, до прилога о „најдаљој прошлости” подручја, где је у модерно доба основано село Липолист (Васиљевић 1976). Овде аутор једини пут мапира два налазишта и прави разлику у називима локација Џудин Шанац код села Липолист и Обровац код села Дуваниште. Према тој мапи, Обровац (код Дуваништа),

² На мапи која представља сумаран цртеж речне мреже у Мачви, налазиште Обровац код Дуваништа приказано је знатно северније од његове стварне локације.

³ Налазиште је мапирано на месту локалитета Шанац—Изба који је предмет овог рада. Сврставање овог налазишта у равничарски тип каснонеолитских насеља примећено је и у једном од претходних дела аутора и вероватно представља грешку у систематизацији података (Трбуховић, Васиљевић 1983, 54).

Сл. 1. Шанац–Изба код Липолиста (1), Обровац код Дуваништа (2)

Fig. 1. Šanac–Izba near Lipolist (1), Obrovac near Duvanište (2)

заправо је „велики Обровац” са бедемом пречника око 300 m,⁴ док је Џудин шанац, у складу са претходним описом, смештен западно од њега. У најновијем прегледу археолошке грађе из западне Србије, према речима аутора већином прикупљене захваљујући активностима М. Васиљевића, материјал са два налазишта такође је заведен под различитим називима (Стојић, Церовић 2011, 103). За локалитет Обровац код Дуваништа приказан је материјал из неолита и гвозденог доба, а за локалитет Џудин шанац у Липолисту

⁴ Бедем је у међувремену уништен, мада се и даље препознаје на површини налазишта, а простор који је обухватао може јасно да се реконструише на основу сателитских снимака. На топографским мапама (1 : 25 000 и 1:50000) на истој локацији налази се топоним Обровчина, који је М. Васиљевић очито преузео.

аутори наводе да је „...речна тераса оивичена напуштеним речним меандром. Фрагмент посуде рађене руком указује на насеље винчанске културе” (Стојић, Церовић 2011, 103).⁵

Наше је уверење да управо подаци из две последње референце најбоље одговарају резултатима теренске проспекције и да топоними Шанац и Изба, познати локалном становништву, означавају исто што и претходно оскудно документован и практично непознат локалитет Џуцин шанац. Наравно, не можемо бити потпуно сигурни у то. Ако је наша идентификација тачна, удаљеност од налазишта Обровац–Дуваниште износи око 1 200 m, мерено ваздушном линијом (сл. 1). Топоним Џуцин шанац, међутим, у време наше проспекције није био познат локалном становништву, а описани „шумови” од проспекције до објаве иницијално су нас водили ка томе да локалитет на који нас је упутило локално становништво представља ново налазиште. Пошто су наша запажања о налазишту и локалним топонимима формирана током неколико обилазака, оно је у финалној документацији пројекта Живот у мочвари заведено под именом Шанац–Изба, које користимо да овај локалитет потпуније представимо струковној заједници.⁶

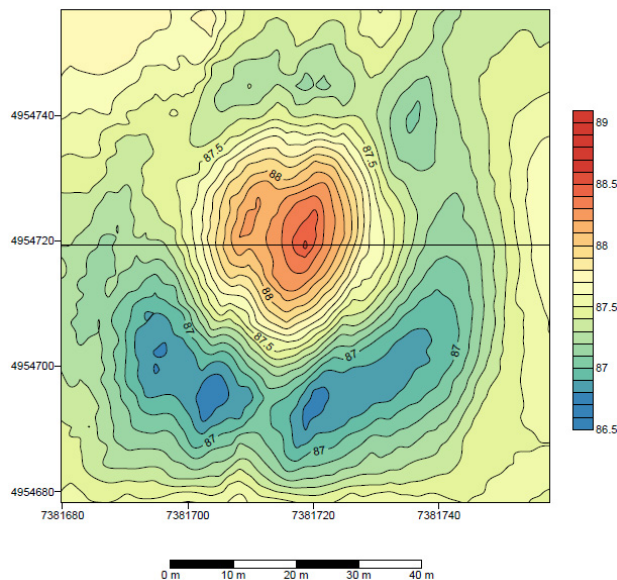
Проспекција налазишта: географски положај и археолошки остаци

Локалитет Шанац–Изба налази се око 1 km северозападно од села Липолист (44°43'38.14"N, 19°30'4.81"E), на њиви Драгољуба и Зорана Топаловића, мештана села. Атар села чини јужни део равничарске Мачве, на коју се даље према југу наставља заталасано побрђе (Шабачка Поцерица) и напослетку се уздиже у планину Цер.⁷ Педолошку подлогу подручја чини псеудоглеј (параподзол), развијено земљиште глинасте и непропусне структуре, са хумусним покривачем изразито тамносиве боје (Rehak 2015). Настало је испирањем и деградацијом других типова земљишта, а карактеришу га умерена до висока киселост и стагнација површинских вода. Будући да

⁵ Аутори као референцу наводе „Vasiljević 1972”, при чему дају нешто другачији опис локације. Тачан опис налазишта из исте референце навели смо изнад.

⁶ Неопходно је, услед тога, направити додатне корекције података из претходних радова, без већих импликација на тумачење: наш извештај о теренској проспекцији налазишта из 2013. локалитет наводи и под именом Обровац–Изба код Липолиста. Следећи старију литературу назив Џуцин шанац тада користимо да заправо опишемо Обровац у Дуваништу (Трипковић et al. 2013).

⁷ Локалитет је од реке Дрине удаљен 14 km према западу, док се река Сава налази 17 km према истоку, односно 27 km према северу. Ток реке Саве у прошлости се налазио десетак километара јужније, тамо где је данас резерват природе, мочвара Засавица. Планина Цер је око 7 km јужно од локалитета.

Сл. 2. Шанац–Изба: дигитална реконструкција топографије налазишта (израдио Ј. Пендић)

Fig. 2. Šanać–Izba: Digital modelling of site topography (made by J. Pendić)

земљиште не дозвољава лаку дренажу површинских вода, у сезонама обилних падавина лако долази до забаривања и плављења подручја. Особине овог земљишта, према томе, нису нарочито погодне за земљорадњу, а високи и стабилни приноси могући су једино у условима хидротехничке и агротехничке мелиорације (Vidojević et al. 2015).⁸ Једна од предузетих мера у новије време јесте изградња Церског канала, који пролази управо кроз атар села Липолист, стварајући модерну баријеру између праисторијског налазишта Шанац–Изба и модерног насеља.

Локалитет Шанац–Изба на терену се уочава у виду брежуљка који је окружен плитком депресијом, што индицира постојање заштитног јарка, а сличан утисак о налазишту остављају и сателитске фотографије (погледати *GoogleEarth* историју сателитских фотографија подручја и, нарочито, доступне BING мапе). Пречник налазишта, заједно са депресијом, износи око 55 m, док је зона брежуљка нешто мања, пречника око 35–40 m. Дигитална реконструкција терена упућује на приближно кружан облик налазишта

⁸ Главне пољопривредне културе у подручју су пшеница и кукуруз, те индустријско и крмно биље.

(сл. 2). Највиши је средишњи део локалитета, који лежи на надморској висини од око $\nabla 88,4/88,5$ m, окружење локалитета је на висини од око $\nabla 87,6$ m, док је најнижи у јарку око налазишта на око $\nabla 86,8$ m, мерено са најниже, јужне стране. Да јарак око брежуљка није толико упадљив локација би више личила на тел насеље или тумул. Локалитет се од окружења издваја и изразито црвенкастом или црвеном бојом земљишта, која се упадљиво разликује од жуте или сивожуте боје псеудоглеја из окружења.⁹

Археолошки остаци налазе се искључиво на простору брежуљка и релативно лако се идентификују на површини. Приликом обиласка налажени су фрагменти керамике и камени артефакти који нису дозвољавали прецизније датовање, мада је јасно било реч о праисторијској грнчарији.¹⁰ Уочено је да црвенкаста боја налазишта потиче од изгорелих грађевина, чији су остаци, у виду велике количине издробљеног лепа или ситнијег грумења, помешани са земљом. Накнадна магнетометарска проспекција потврдила је да локалитет садржи 1–2 грађевине, које су тешко оштећене изоравањем, а њихови остаци развучени практично по целом налазишту (Трипковић et al. 2012). Ископавање које овде делом приказујемо указује да је реч о налазишту из раног енеолита, судећи према заступљености карактеристичних облика посуда: пехара са дршкама које не надвисују обод, пехара на високој шупљој стопи, односно посуда са увученим ободом и рожастим дршкама на рамену. Керамички материјал је, међутим, веома лоше очуван, са изразито абрадираном површином фрагмената, што је вероватно последица киселости земљишта које чини педолошку подлогу. Исто важи и за органске остатке. Биљни и животињски остаци упућују на класичну економију неолитско-енеолитског типа. Ради се о карактеристичним биљним (*Triticum monococcum* – једнозрна пшеница, *T. dicoccum* – двозрна пшеница, *T. aestivum/durum* – хлебна/дурум пшеница) и животињским остацима (*Sus scrofa domesticus*, *Bos taurus*, *Ovis/Capra*). Све животињске кости (укупно 91) гореле су, осим пет примерака костију птица. У даљем тексту ће, услед обимности археолошких података, бити приказани и анализирани искључиво стратиграфија и релативна хронологија, односно процеси формирања културног седимента на налазишту, док ће резултати урађених специјалистичких анализа бити детаљније објављени на другом месту, а овде коришћени једино да подрже изнете стратиграфске податке.

⁹ Њива на којој се налази локалитет била је узорана током једног од наших обилазака тако да смо уочили изразито црвену боју земљишта која се није ширила изван брежуљка.

¹⁰ Керамику са налазишта тада нисмо могли да идентификујемо као „винчанску”, како је то сугерисано за локалитет Џудин шанац, на основу старог материјала (види горе).

Положај сонди, методологија истраживања и стратиграфија налазишта

Локалитет је стратиграфски испитан током пет недеља у периоду октобар–новембар 2013.¹¹ Отворене су две сонде димензија 2 x 2 m, обе у централном делу локалитета, удаљене четири метра једна од друге. Наши циљеви били су да испитамо стратиграфију налазишта, проверимо очуваност грађевина и прибавимо стандардан репертоар неопходних података (археолошки материјал погодан за датовање и друге органске и неорганске остатке) за даље проучавање. Основна стратиграфска јединица приликом истраживања био је „Контекст” (у даљем тексту наведен као скраћеница К). Сва земља је просејавана кроз сито размера 0,5 cm, а узорци земље за флотацију узимани су према стандардној процедури, дакле не мање од 10 l по контексту, или све када је то ситуација препоручивала (нпр. контексти са траговима горења). Материјал је прикупљан и сортиран према контекстима и врстама налаза. На терену смо располагали тоталном станицом *Leica 409* у власништву Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, док је основну истраживачку опрему на располагање ставио Народни музеј Шабац.¹² Две истражене сонде наизглед су приказивале једноставну стратиграфију.¹³

Сонда 1 – Отворена је с намером да захвати грађевински објекат чије се постојање могло уочити на магнетометарском снимку, као и на основу грумења кућног лепа који је на површину излазио изоравањем. Површински слој тамномрке земље (*Munsell Color*, 7.5YR 4/2), растресите приликом копања, садржао је дислоциран леп, фрагменте керамике и ситан шљунак. Дебљине је до 0,25 m и девастиран орањем. Одмах испод њега примећено је усложњавање стратиграфске ситуације чије гранање може да се прати у три смера. У средини сонде, оријентисана у правцу север–југ, била је матрица од црвенкастомрке растресите земље (5YR 3/4). Садржала је ситан шљунак, понеки фрагмент керамике, као и ретке трагове гара (K2). У основи K2

¹¹ Ископавање је финансирано средствима Министарства културе и информисања Републике Србије.

¹² Захваљујемо др Ненаду Тасићу, професору Филозофског факултета у Београду, на одобрењу да користимо тоталну станицу пројекта ВИНЧА, као и Браниславу Станковићу, директору Народног музеја Шабац, на подршци и одобрењу да користимо ресурсе музеја у време ископавања.

¹³ Земља на налазишту је изузетно тврда и били смо сведоци да је изоравана највише 10–15 cm дубине. Због тога смо током ископавања били принуђени да употребљавамо ашов, мотике и крамп више него што смо намеравали, но упркос томе, изузетно споро смо се спуштали у дубину. Осим две сонде ископана је и мала тест-сонда изван брежуљка дим. 1x1 m. Била је без културног слоја, а одмах испод хумуса био је псеудоглеј. Ископана је до 0,85 m дубине.

Сл. 3. Остаци грађевине у највишем стратиграфском нивоу сонде 1
(фото: М. Церовић)

Fig. 3. Architectural remains in the uppermost stratigraphic sequence of Trench 1
(photo: M. Cerović)

били су комади лепа, измешани са фрагментима керамике и оријентисани у правцу север–југ, што је на самом терену остављало утисак да је реч о „зиду од лепа” (сл. 3).¹⁴ Површина са лепом и керамиком, понегде уз наглашено присуство шљунка, постепено се увећавала док нису уочени веома компактни остаци урушене грађевине (K13, K15, K17 и K21), који су идентификовани као објекат 1. Налазили су се на око $\nabla 87,85$ m дубине. Испод рушевинског слоја се у веома танком слоју пружала изразито тамномрка и донекле растресита земља са нешто керамике, ситним костима и шљунком (врх контекста 18 и 22), која је очигледно у прошлости била ниво ходања ($\nabla 87,65$ m). Она приликом копања није јасно издвојена као хоризонт, јер се на њу настављала педолошка подлога у виду тамносиве или црне, изразито „масне” и глиновите земље просечне дебљине око 0,3–0,4 m, која је у доњем нивоу постепено попримала жуту нијансу до преласка у изразито жуту глиновиту земљу, а њу смо у првом тренутку дефинисали као здравицу.

Западни и источни делови сонде су након скидања површинског слоја приказали другачију стратиграфију. На источној страни сонде земља

¹⁴ Правац север–југ је истовремено правац модерне култивације земљишта, тако да пружање археолошких остатака у истом смеру може да представља назнаку да су виши нивои грађевине девастирани култивацијом.

је била сивожута или жута, претежно глиновита и веома тврда за ископавање. Скидање овог седимента постепено је открило дубоку јаму (јама 1), која се налазила у североисточном углу сонде и донекле оштетила објекат 1. Јама је пробила културни слој и укопана је дубоко у педолошку подлогу (сл. 4). Западни део сонде приказује сличну слику. Сивожута и понегде црвенкаста глиновита земља представљале су почетак укопа јаме (јама 2), која је оштетила објекат 1 и такође је укопана дубоко у педолошку подлогу. Постојања две јаме у сонди постали смо свесни, услед компактности и тврдоће земље, тек на нивоу ходног хоризонта, односно палеоземљишта, а вођење стратиграфије по контекстима омогућило је да касније реконструиремо стратиграфске односе.

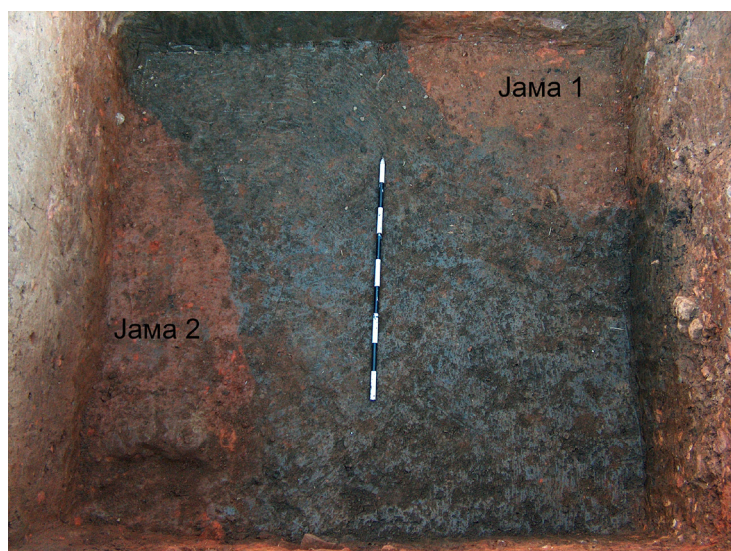
Сонда 2 – Удаљена је 4 m од сонде 1 према западу са површином на $\nabla 88,21$ (тачка А-северозападни угао сонде). Већ након скидања ораничког слоја просечне дебљине 0,2 m уочава се распоред слојева који културну стратиграфију грубо дели на западну и источну половину.¹⁵ Западни део сонде чини смеђежута глиновита земља (K2; *Munsell Color*, 5YR 4/6), чије скидање постепено открива јаму (јама 3), која је пробила цео културни слој и била дубоко укопана у педолошку подлогу. Као у случају јама 1 и 2 из сонде 1, постали смо свесни да је реч о јами тек на нивоу палеоземљишта. Стратиграфија ове јаме, ископана у више стратиграфских целина добар је, међутим, пример начина испуне јама на овом налазишту, о чему ће касније бити више речи.

Источни део сонде чинила је црвенкастосмеђа земља (5YR 5/6), компактна, са ретким груменчићима лепа и ситним керамичким фрагментима (K4). Испод ње се налазила мешана растресита и глиновита земља (5YR 4/6) са доста шљунка и гара (K6) и, местимично, са комадима крупног лепа

---

¹⁵ Културни слој у овој сонди оштећен је каналима животиња пречника око 0,5 m, који су потом засути изузетно растреситом мрком земљом, понекад са нешто лепа и керамике. Они се приликом ископавања најчешће јасно уочавају. Према речима мештана, локалних ловаца, реч је о каналима јазаваца, при чему је локација у виду брежуљка идеална за њихова станишта. Из овог разлога важно је нагласити да је најмлађи укуп у западном делу заправо јама (K3), која је укопана у контекст 2. Она се налази у југозападном углу сонде и већим делом залази под западни, односно источни профил. Највећа истражена ширина и дужина јаме износи 0,9 m, а укопана је 0,6 m. Испуњена је растреситом земљом тамномрке боје, местимично са нешто лепа и керамике, што вероватно представља упад из окружења. Јама се у профилу јасно уочава од ораничког слоја. Наставком ископа у сонди уочили смо да је ова јама веома слична K8 и K9, који се на њу настављају. Прелиминарна разматрања стратиграфије указују да K3, заједно са другим контекстима (K8 и K9), који су уочени испод K4 у источном делу сонде, вероватно представљају један од тих канала. Такви укопи су до анализе материјала изостављени из овог извештаја. Канал јазавца је уочен и приликом ископавања сонде 1, али је ишао испод културног слоја и није га оштетио.

Сл. 4. Сонда 1: јаме 1 и 2, укопане у палеоземљиште (фото: М. Церовић)

Fig. 4. Trench 1: Pits 1 and 2, dug into paleosoil (photo: M. Cerović)

($\nabla 87,76$ m), чија се количина постепено увећава. Рушевински слој, међутим, састоји се од претежно ситних и средње крупних комада лепа измешаних са земљом и није импозантан као у сонди 1. Могуће је да чак представља и периферне манифестације истог објекта. Испод рушевинског слоја налазила се концентрација шљунка (K12) и керамике (сл. 5), на коју се настављала матрица тамносиве, готово црне земље, која је у највишем нивоу умерено растресита, а у нижим нивоима глиновита и веома масна. Ова земља је, заправо, без налаза и представља палеоземљиште на дубини око $\nabla 87,4$ m. Палеоземљиште је у доњим нивоима помешано са жутом глиновитом здравицом која представља педолошку подлогу. Дуж источног профила сонде 1 је, међутим, уочена јама (јама 4), укопана са нивоа палеоземљишта или непосредно са врха рушевинског слоја. Контекст укопа и испуна ове јаме одликовали су се сложенијом стратиграфијом од претходно наведених јаме 1–3.

Грађевински објекат и јаме: опис и стратиграфија

У двама стратиграфским сондама уочени су једна грађевина (објекат 1) и најмање четири укопана објекта (јаме 1–4). Дајемо њихове основне карактеристике:

Објекат 1 (сонда 1) – Компактан рушевински слој уочен је на око 0,7–0,8 m дубине ($\nabla 87,8$ m). Састојао се од претежно крупних комада лепа, горелог на високој температури. Дебљина рушевинског слоја била је око 0,2

Сл. 5. Материјални остаци у најнижем нивоу сонде 2 (фото: Б. Трипковић)

Fig. 5. Cultural remains at the bottom level of Trench 2 (photo: B. Tripković)

т. Приликом ископавања идентификована су два нивоа грађевинских остатака. Највећи број крупних комада лепа у оквиру првог нивоа (K13) имао је отиске дрвене конструкције са доње стране, док су крупни комади лепа у оквиру другог нивоа (K15, K17, K21) имали отиске прућа на горњој страни (сл. 6). Наша претпоставка је да два нивоа рушевинског слоја не треба разумети као објекат са спратном конструкцијом, већ пре као један зид грађевине чија је дрвена конструкција облепљена са обе стране дебелим блатним премазом. Одређен број крупних комада лепа био је деформисан услед јаке ватре и изгледа да су постојале зоне његове високе витрификације. У рушевинском слоју уочени су бројни фрагменти керамике, од којих су многи изразито наранџасте или црвене боје.¹⁶ Под објекта није уочен. Испод лепа се налазила изразито тамномрка или тамносива земља са нешто керамике, масивни тег од печене глине, ситне животињске кости у фази распадања и шљунак (K18 и K22), што је извесно био насеобински хоризонт. Већина керамике на овом нивоу је сиве до црне боје и, на основу опсервације на терену, није секундарно горела.¹⁷ У овом тренутку није јасно да ли постоји

¹⁶ Контексти 13, 15 и 17 садржали су 160 фрагмената керамике, од чега је 85 (53%) имало изразито црвену или наранџасту боју, што је очигледно последица секундарног печења. Већина других фрагмената такође је имала мање трагове секундарног горења.

¹⁷ Контексти 18 и 22 у сонди 1 садржали су 224 фрагмента керамике од чега је изразито црвену и наранџасту боју секундарног горења имало тек 58 (26%).

Сл. 6. Урушени остаци објекта 1 у сонди 1 (фото: М. Церовић)

Fig. 6. Debris of Building 1 in Trench 1 (photo: M. Cerović)

хронолошка разлика између керамике мрке или црне боје, печене у реду-кционој атмосфери, која се налази испод рушевинског слоја и оне која је помешана са рушевинским слојем, а била је изложена секундарном печењу у ватри која је уништила објекат.

У сонди 2 била је, највероватније, периферна манифестација рушевинског слоја објекта 1 или неког другог истовременог објекта. Састојала се од концентрације ситних и крупнијих комада лепа и керамике, са мало шљунка и крупног камења (сл. 5). Готово сва керамика је светлоцрвене или тамноцрвене боје, а ретки су примерци црне боје који нису секундарно горели. Занимљиво да леп у рушевинском слоју није свуда горео на високој температури, а понегде уопште није био изложен ватри. Тако су комади лепа у северним и источним деловима рушевинског слоја били компактни и светлоцрвене боје, очигледно под утицајем ватре, док су у јужном делу сонде били крупнији комади глине, који нису горели и нешто лепа који је слабо горео тек попримајући црвенкасту боју. Испод те мање зоне негорелог лепа налазила се концентрација шљунка (K12), за коју не знамо да ли је и на који начин повезана са грађевином.

Јама 1 (сонда 1; K3 (?), K20, K24 и K26). Обухвата североисточни угао сонде 1, услед чега већи део јаме није могао да буде истражен. Пречник јаме износио је не мање од 1,8 m. Зидови укопа су вертикални, а дно изразито овално. Јама је укопана 2,8 m у истраженом делу. Почетак укопа не може

Сл. 7. Остаци грађевине (Контекст 26) на дну јаме 2 (фото: Б. Трипковић)

Fig. 7. Building remains (Context 26) at the bottom level of Pit 2 (photo: B. Tripković)

јасно да се установи, али се на основу испуне и стратиграфских односа уочава да је млађа од објекта 1. Испуну (K20) чини земља црвенкастожуте боје (7.5YR 5/4), веома слична слоју (K3) који се налази изнад ње, односно одмах испод ораничког слоја. Испуну јаме различитом чини црвенкаста боја коју је попримила од ситних груменова лепа. K20 је испражњен у шест откопних слојева (укупне дебљине око 1 m), а забележене промене, мада недовољне да буду издвојене као засебан контекст, важне су за интерпретацију процеса испуне: у о. с. 1–2 земља је изразито жута и тврда, са мало налаза; у о. с. 3 земља има нешто тамнију нијансу и мекша је за ископавање; у о. с. 4 у испуни се налази нешто више лепа, шљунка, као и керамичких фрагмената; у о. с. 5 земља у испуни јаме нешто је црвенија; скидањем о. с. 6 уочено је неколико већих и мањих комада поднице. Комади поднице вероватно потичу од концентрације грађевинског лепа и комада поднице (K26) на дну јаме која залази у угао сонде (сл. 7) и није могла да буде истражена ($\nabla 86,52$).¹⁸ Ова концентрација грађевинских остатака вероватно је секундарно депонована у јаму или обрушена са нивоа рушевинског слоја. Испуна јаме се завршава слојем тамносиве масне земље (K24), која оивичава јаму са нешто вишег нивоа, а приликом ископавања стварала је утисак да су зид и дно јаме облепљени дебљим слојем тамносиве барске глине. Та тамносива земља у сонди је идентична палеоземљишту, али садржи нешто керамике и лепа. Њено присуство знатно је утицало на разумевање карактера јаме и процеса којим је јама испуњена културним материјалом, о чему ће бити више речи у дискусији.

¹⁸ Контекст 26 није прикупљен из профила.

Јама 2 (сонда 1; K4 (?), K12 (?), K14 (?), K19, K23, 25). Јама је уочена дуж западног профила и у југозападном углу сонде, а истражен је њен мањи део. Ширина истраженог дела износи 1,8 m, мада је пречник јаме вероватно износио нешто преко 2 m. Најнижа тачка јаме је укопана 2,7 m, мерено од модерне површине. Јама је, извесно, млађа од објекта 1, који је пресекла и чије остатке садржи у испуни, мада почетак укопа није довољно јасан. Простор јаме 2 разликовао се од остатка сонде одмах након скидања ораничког слоја. Ту се налазила жутосива глиновита земља (K4), која је можда била део испуне јаме. Испуну чине (од површине према дну): а) слој мрке и растреситије земље (K12), издвојен само у југозападном углу (угао Д) сонде 1, копан у пет откопних слојева (почетак на $\nabla 87,95$ m). Земља је мрке боје (10YR 4/4), са грудвицама лепа и мало гара при врху, што је у вези са остацима оближњег објекта 1. Налази лепа и керамике се потом јављају тек при дну овог контекста, а нађен је и рецентан комад метала. K12 је можда био и испуна јаме која је накнадно укопана у јаму 2; б) слој мешања жуте глиновите и црвене земље са лепом, керамиком и шљунком означен је као K14. Налазио се испод K4, на око $\nabla 88,0$ m, а од њега се донекле разликује по боји; ц) слој мрке глиновите земље са ситним грудвама лепа (K19) копан је испод K14 са почетком на $\nabla 87,55$ m. Овај контекст би могао да буде исто што и K12, који је једино био нешто растреситији приликом копања (на фотографијама профила накнадно није могла да се уочи разлика); д) слој црвене земље измешане са ситним шљунком, са доста комада лепа и керамике (K23). Веома се разликује од K19 испод кога се налази. Контекст почиње на $\nabla 87,1$ m дубине и дебљине је око 0,5 m; е) напослетку, уз ивицу контекста 23 налази се слој тамносиве земље, који приликом копања ствара утисак да су ивице и дно јаме облепљени барском глином, што свакако није био случај.

Јама 3 (сонда 2; K7, K15, K20 и K21). Јама се налазила у северозападном углу сонде (сл. 8). Њена ширина је око 2,1 m на површини и у средишњем делу, и благо се сужава према дну. Укопана је 2,5 m, мерено од површине. Могуће је да најмлађу фазу испуне представља управо K2, смештен испод ораничког слоја. Дефинисан је као смеђезута глиновита земља (5YR 4/6), прилично компактне структуре са мало археолошких налаза. Највећи део у испуни јаме чини слој суве и жуте земље (10YR 7/8) са спорадичним налазима керамичких фрагмената и комада лепа (K7). Он је испражњен у седам откопних слојева, са почетком на око $\nabla 87,80$ m. Уочено је да се постепено сужава према северозападном углу сонде, без видљиве промене у боји и саставу земље. Слој је испражњен на 1,8 m дубине, мерено са површине, прецизније на $\nabla 86,48$ m. Он је, међутим, на различитим нивоима оивичен

Сл. 8. Сонда 2: Јаме 3 и 4 укопане у псеудоглеј (фото: Б. Трипковић)
 Fig. 8. Trench 2: Pits 3 and 4, dug into pseudogley soil (photo: B. Tripković)

са источне стране прослојком црвенкастожуте земље са лепом (K15), која се пружа и испод њега. На први поглед то ствара утисак да су зидови јаме запечени, што није случај. Испод се налазио још један слој жуте глиновите земље (K20) са почетком на $\nabla 86,33$. Она такође спорадично садржи леп, а иста је или веома слична описаном K7. Напоследку се налази тамносива готово црна „масна” земља (K21), која оивичава источни зид и дно јаме. Испуна ове јаме по томе је веома слична претходно описаним јамама из сонде 1.

Јама 4 (сонда 2; K6 (?), K15, K16, K22, K19, K23). Налази се уз источни и мањим делом уз јужни профил сонде (сл. 8). Истражено је само 1,50 x 0,3 m, што је тек мањи део јаме. Пречник јаме је вероватно око 2,20 m, а укопана је најмање 2,23 m. Зидови јаме су цилиндрични, тек се благо сужавају према дну, које је заобљено. Укопана је са нижих нивоа културног слоја: или са нивоа палеоземљишта (K14 у сонди 2), или са врха рушевинског слоја (K10). Јама је у средишњем и вишем нивоу оштећена каналима крупних животиња и могла је јасно да се уочи тек на нивоу здравице. Највиши ниво испуне ($\nabla 87,41$ m) чини црвенкастосмеђа или мрка земља (10YR 3/4), веома компактна, тврда и масна, са већом количином ситних грудви лепа и, местимично, гара (K15). Мали део испуне је вероватно скинут већ приликом ископавања K6 који се налази изнад. На K15 се наставља K16 ($\nabla 86,85$ m), односно тамномрка земља (10YR 3/3) са ситним и средњекрупним комади-ма лепа, али и знатном концентрацијом керамике и комада крупног лепа, од

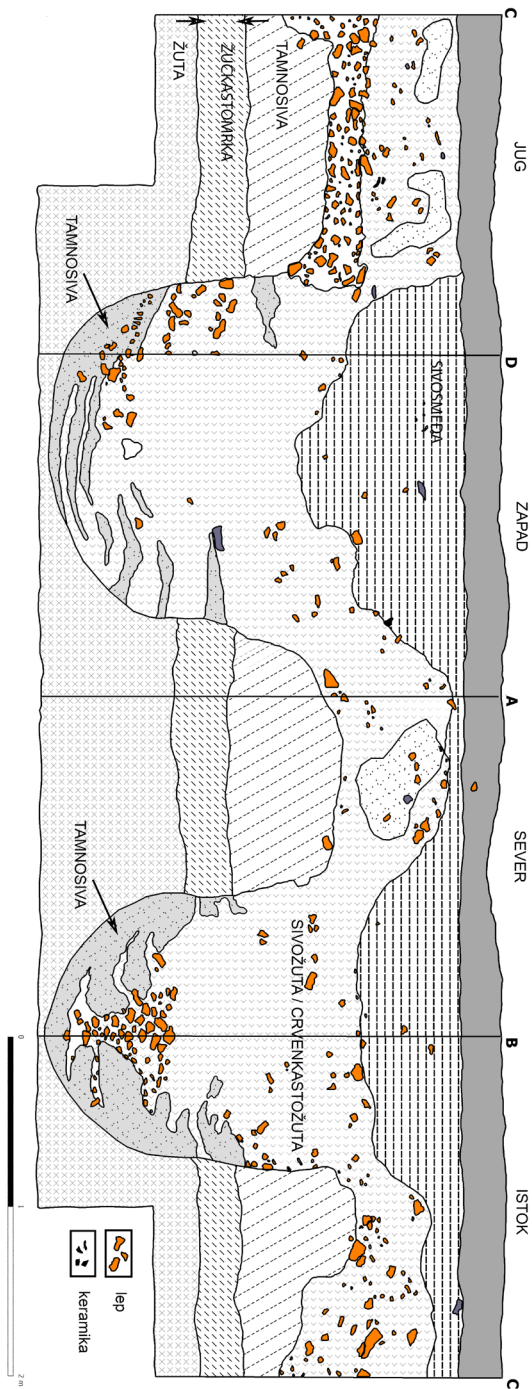
којих неки нису горели или су горели на ниској температури. Керамички фрагменти су, међутим, преовлађујуће секундарно горели. Испод се налази дебео, мада неравномерно распрострањен слој жуте глиновите земље (K22) која подсећа на здравицу. Тај контекст је делом пресечен са K19, што је заправо рушевински слој, примећен још на нивоу здравнице, где се видео као 3–5 cm широка трака црвенкасте земље са лепом, која оивичава јаму. У другим јамама овакав прослојак био је сигуран доказ да се ради о обрушавању грађевине са нивоа палеоземљишта. На крају, испод K22 се налази K23 ($\nabla 85,84$) дебео око 0,75 m, дефинисан као жућкастоцрвена пепељаста земља (7YR 4/6), која садржи више прослојака жуте и црвенкасте земље са лепом.

Дискусија

Основна стратиграфија налазишта Шанац–Изба код Липолиста је једноставна. Педолошку подлогу чини жута глиновита земља (псеудоглеј), чији највиши ниво чини палеоземљиште тамносиве до црне боје, дебљине чак до 0,6 m (сл. 9). На палеоземљиште је наталожен културни слој дебљине око 0,8 m. Састоји се од црвенкастожуте или црвенкастомрке глиновите земље измешане са ситним и крупним комадима лепа и другим археолошким материјалом. Највиши ниво локалитета чини површински слој дебљине 0,20–0,25 m који је, заправо, ниво модерне култивације. Стратиграфија окружења указала је, међутим, на другачију педолошку подлогу. Тест сонда димензија 1 x 1 m коју смо отворили 25–30 m од локалитета, када смо постали свесни проблематике односа природне и културне стратиграфије на налазишту, потврдила је да се археолошки остаци не простиру изван брежуљка и, једнако важно, да се одмах испод плитког ораничког слоја налази једино псеудоглеј изразито жуте боје и глинасте структуре. Према томе, палеоземљиште је уочено једино испод културног слоја. Геоархеолошка бушења шест других налазишта типа Обровац такође је потврдило да се палеоземљиште налази искључиво испод зоне распростирања археолошких остатака (Трипковић, Ренежић 2017). То вероватно указује на релативно брзу седиментацију на налазиштима, што је у прошлости зауставило развој земљишта. Палеоземљиште испод налазишта типа Обровац, према томе, поседује изузетан потенцијал за истраживање, будући да може да укаже како је могло да изгледа окружење у западној Србији средином и током друге половине 5. миленијума пре н. е.

Највиши ниво културног слоја оштећен је модерном култивацијом, што је водило уситњавању и развлачењу грађевинских остатака и другог археолошког материјала. Оштећењу културног слоја знатно су допринели и

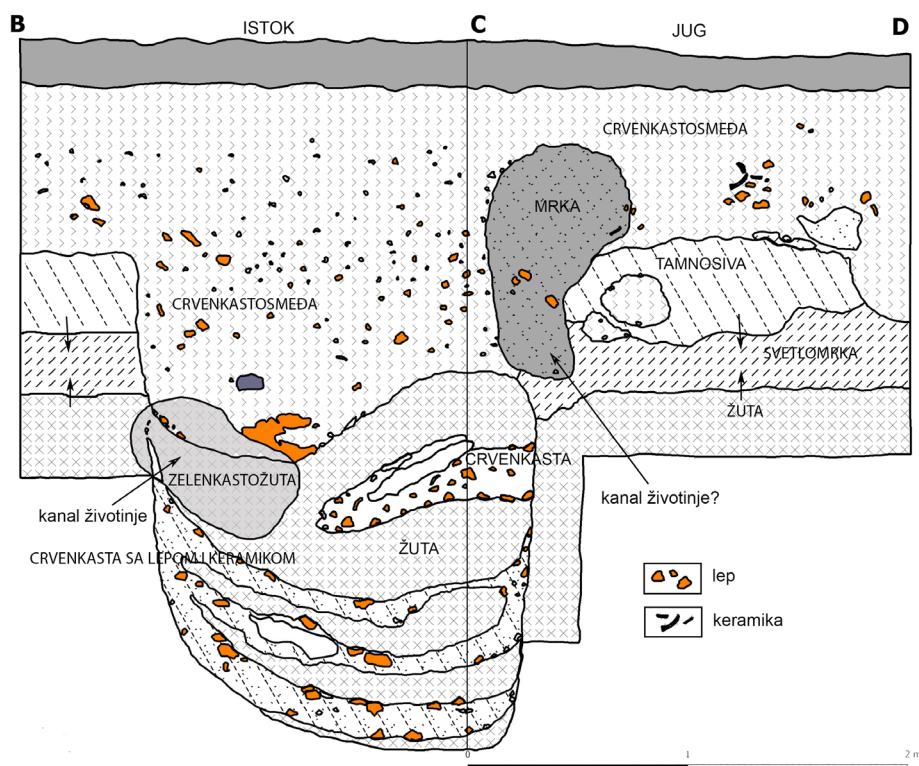

Сл. 9. Стратиграфски профил сонде 1 (цртао М. Церовић)
Fig. 9. Cross-section of Trench 1 (drawing by M. Cerović)

бројни укопи јама и канала средње крупних животиња који су забележени у обема сондама. О размерама кретања материјала на овај начин не можемо да судимо, али такве јаме су понегде садржале и већу количину материјала. Препозната оштећења културног слоја узроковала су други стратиграфски проблем. Рушевина грађевине (објекат 1) у сонди 1 налази се на 0,7–0,8 m дубине, мерено од данашње површине, а веће концентрације ситног и крупног лепа и керамичких фрагмената забележене су већ на 0,35–0,40 m дубине. Количина лепа постепено се увећава са дубином укопа, што ствара утисак да је рушевински слој у сонди 1 девастиран култивацијом у горњим нивоима или да је реч о два хоризонта становања. С обзиром на то да дубина орања не допире до врха рушевинског слоја, мишљења смо да наведена стратиграфска ситуација може да има најмање три објашњења. Прво, да култивација захвата искључиво делове грађевине који су на падини брежуљка и, према томе, ближи површини. То би значило да су веће концентрације лепа и другог материјала у вишим нивоима заправо развучени из простора који није истражен. Друго објашњење је да би за ово и друга слична налазишта требало размотрити и древну земљорадњу као механизам девастације културног слоја, дакле у време када је локалитет био мање наслојен природним седиментом. Треће објашњење било би да леп из виших нивоа сонде потиче из ископа каснијих јама које су пресекле грађевине из праисторије, а ископан леп потом развучен орањем.

Ископавањем две стратиграфске сонде уочени су остаци најмање једне грађевине и четири јаме. Објекат 1 је саграђен на палеоземљишту. Његове димензије нису установљене, будући да се у зони ископа налазио тек мањи део, а оштећен је и укопима две јаме. На конадима крупног лепа јасно су идентификовани плетер и греде који су носили зидове куће премазане блатом највероватније са обе стране. Под куће, међутим, није уочен, мада су спорадично налажени комади поднице пећи. Витрификовани комади лепа сведоче да је грађевина горела на високој температури, а највећи број керамичких фрагмената у рушевинском слоју такође је секундарно горео. Рушевински слој у сонди 2 мање је импозантан, али и даље садржи значајан број археолошких налаза на нивоу палеоземљишта. По свој прилици истовремен је оном у сонди 1, а могуће је да потиче и од исте грађевине. Са објектом 1 приближно истовремена или нешто каснија је јама 4. Она је примећена и откривена тек након скидања рушевинског слоја у сонди 2, али реконструкција стратиграфских односа указује да је укопана највероватније са врха рушевинског слоја. Иако су неопходне даље анализе да бисмо прецизније установили њихов међусобан однос, објекат 1 и јама 4 потичу из праисторијске

Сл. 10. Стратиграфија сонде 2: источни и јужни профил (цртао М. Церовић)

Fig. 10. Stratigraphy of Trench 2: eastern and southern profile sections (drawing by M. Cerović)

фазе боравка на локацији. Јама 4 се од других јама на налазишту разликује по испуни коју у доњој половини јаме чине танки наизменични слојеви пепељастосиве и црвене земље, комбинација која се у другим јамама не налази (сл. 10). Аутентичност ове јаме можда се види и у томе што се управо у њој налазио највећи број (14) зрна идентификоване врсте пшенице (једнозрна, двозрна и хлебна/дурум пшеница), док у другим јамама на локалитету уопште није било биљних остатака. Слој црвенкастомрке земље у горњој половини јаме је, међутим, без изразите унутрашње стратиграфије. Садржи углавном ситне грудве лепа и не разликује се много од остатка културног слоја.

Најмање три јаме (1–3) на налазишту потичу из каснијег периода, мада време укопа не може прецизно да се одреди. Мерено од површине, дубине укопа три јаме износе 2,7–2,8 m (јама 1 и 2) и 2,50 m (јама 3). Генеза таложења седимента на простору три јаме може да се прати све до ораничког слоја, али на налазишту ништа не указује да јаме потичу из неког

млађег стамбеног хоризонта. Напротив, склони смо да ово пре објаснимо као секундарно коришћење локације, чији разлог не знамо, а могло је да се дешава и у модерно доба. Јаме су испуњене мешаним депозитом претежно жуте глиновите земље, која подсећа на здравицу, и крупним или ситним ко-мадима керамике и лепа, без изразите унутрашње стратиграфије. Прослојци тамносиве и црвене земље у периферним деловима, међутим, јасно указују да су јаме након копања остављене отворене и да су постепено испуњене кроз процес природне седиментације и ерозије. Таложeње испуне укључило је навејавање прашине (оставља утисак стерилне испуне у јамама), обрушавање зидова (резултате прослојцима палеоземљишта или рушевинског слоја уз ивице јама) и лагану ерозију културног слоја (спорадични налази крупних комада керамике и лепа у јамама). Појединачне епизоде испуне могу се реконструисати управо на основу прослојака тамносиве и црвене земље од периметра укопа према средини јаме. Извесну дилему о карактеру испуне доноси једино јама 1. Док већи део испуне указује на процес седиментације путем навејавања и ерозије, при дну јаме била је већа концентрација крупних комада лепа, међу којима су уочени и делови пода пећи. Могуће је да та концентрација представља једну од епизода одрона објекта у близини, али и намерно убацивање грађевинских остатака након ископавања (рецентне?) јаме. Тамносиви прослојак (некада део палеоземљишта) испод и поред ње, сугерише да је и то највероватније одрон.

Процес лагане седиментације, што природног, што културног материјала у јаме, условио је и друге разлике на налазишту. Најпре, навејана прашина наглашено је попримала особине културног садржаја који је прослојила. Тако је црвенкаста боја земље прекривала искључиво подручја у централном делу сонде 1 и источном делу сонде 2, дакле тамо где су у основи били искључиво праисторијски објекти, односно велике количине кућног лепа и керамике црвене боје. У другим контекстима, нарочито у јамама 1 и 3, седимент жуте глиновите и веома тврде земље био је преовлађујућа матрица, која одаје утисак да је земља стерилна упркос присуству немалог броја комада лепа и керамике. Такав седимент могао је да се прати од орањичког слоја у источном и донекле западном делу сонде 1, као и у западном делу сонде 2, дакле, на местима где су, показало се, биле јаме. Разумевање процеса таложeња природних и културних седимената у овом случају било је важно ради утврђивања релативно-хронолошких односа на налазишту, нарочито нивоа са кога су јаме укопане.

Детаљи процеса навејавања и наслојавања не могу се, међутим, лако реконструисати будући да су горњи нивои културног слоја, отприли-

ке од врха рушевинског слоја до ораничког слоја, можда још у прошлости оштећени. Прикупљен археолошки материјал за сада релативно добро кореспондира реконструисаним тафономским процесима. На пример, животињске кости у нижим нивоима културног слоја и, нарочито, на нивоу палеоземљишта, искључиво су калцинисане, карбонизоване или нагореле и деле судбину изгорелог праисторијског објекта. С друге стране, навејавање природног седимента и лагано прекривање културног слоја објашњавају присуство у вишим нивоима (K13 – врх рушевинског слоја, K11, K3 и K1 – оранички слој) негорелих костију птица, углавном из породице фазанки (*Phasianidae*) и по свој прилици од домаћих кокоши, јасно указујући да се ради о доста млађем или чак рецентном добу.

Закључак

Истраживање налазишта Шанац–Изба код Липолиста прво је истраживано налазиште типа Обровац након скоро 40 година. Истраживање локалитета означило је почетак дугорочне стратиграфске проспекције тих налазишта. На основу истраживања локалитета добијен је увид у стратиграфију налазишта и релативну хронологију објеката. Основна стратиграфска слика налазишта веома је једноставна. На палеоземљишту налази се културни слој дебљине око 1 m који се завршава зоном орања. У два сондама су уочене најмање 1 грађевина и 4 јаме чији је стратиграфски однос био предмет овог рада. Из најстарије фазе потиче објекат 1, што је грађевина изгорела у пожару. Истовремена или нешто млађа од њега јесте јама 4, истражена на малој површини, али са сложеним културним седиментом и материјалом који указује да је реч о депоновању *in situ*. Јаме 1–3 представљају последњу фазу налазишта. Реч је о укопима из новијег, можда и рецентног периода. Јаме су, извесно, биле отворене неко време, а испуњене су културним садржајем у процесима природне седиментације, који су укључивали навејавање седимента, одрон зидова јаме и упад појединачних археолошких налаза, углавном лепа и керамике. Одговори на питања зашто су ове јаме ископане и зашто су остављене отворене захтевају даље испитивање.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Vasiljević, M. 1972. Rekognosciranja u Podrinju i sondažna ispitivanja. *Arheološki preglad* 14: 164–189.
- Vasiljević, M. 1976. Najstarija prošlost. *Lipolist*. Grupa autora, Lipolist.
- Васиљевић, М. 1996. *Мачва, историја становништва*, Богатић.

- Vidojević, D., Baćanović, N., Dimić, B., Jevtić, N. i Ninković, M.** 2015. Izveštaj o stanju zemljišta Mačve, u *Zdrava zemlja za zdrav život Mačve*, ur. Miloš Nikolić, 12–28. Beograd: Unija ekologa UNEKO.
- Chapman, J.** 1981. *The Vinča culture of South-East Europe. Studies in chronology, economy and society*. International Series I – 117. Oxford: British Archaeological Reports.
- Garašanin, M.** 1979. Centralnobalkanska zona, у *Praistorija jugoslovenskih zemalja* 2, ур А. Benac, 79–212. Сарајево: ANUBiH.
- Munsell Color** 1975. Munsell Soil Color Chart. Baltimore: Kolmorgen Corporation.
- Rehak, G.** 2015. Zemljište Mačve. u *Zdrava zemlja za zdrav život Mačve*, ur. Miloš Nikolić, 3-11. Beograd: Unija ekologa UNEKO.
- Стојић, М. и Церовић, М.** 2011. *Шабац, културна стратиграфија праисторијских локалитета у Подрињу*. Београд–Шабац: Археолошки институт и Народни Музеј Шабац.
- Trbuhović, V. i Vasiljević, M.** 1975. Obrovci, poseban tip neolitskih naselja u zapadnoj Srbiji. *Starinar* 24–25: 157–162.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М.** 1983. *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*. Шабац: Народни музеј Шабац.
- Трипковић, В., Miletić, J. и Miletić V.** 2012. Живот у мочвари: геомагнетна проспекција локалитета Избиште у Липолисту, усмено саопштење на XXXV годишњем скупу Српског археолошког друштва, Ваљево.
- Трипковић, В.** (у штампи) The Neolithic and post Neolithic settlement mounds of western Serbia. In N. Tasić, D. Urem Kotsou and M. Burić (eds.). *Making Spaces to Places. Northern Greece and Southeastern Europe during the Neolithic period. An Interaction zone*. Зборник радова са конференције одржане у Солуну 26-29. јун 2014. године.
- Трипковић, Б. Церовић, М. и Булић, Д.** 2013. Културно наслеђе северозападне Србије: локалитети типа Обровац, 40 година касније, у *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним областима*, ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић, 45–56. Београд–Ваљево: Српско археолошко друштво и Завод за заштиту споменика културе Ваљево.
- Трипковић, В. и Penezić K.** 2017. On-site and off-site in western Serbia. *Quaternary International* 429: 35–44.

Boban Tripković

University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Department of Archaeology, Belgrade

Momir Cerović

National Museum, Šabac

Dragana Filipović

Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

Ana Tripković

University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Department of Archaeology, Laboratory for Bioarchaeology, Belgrade

Ivana Živaljević

University of Novi Sad, The Bioarchaeology Group, Biosense Institute, Novi Sad

ŠANAC–IZBA NEAR LIPOLIST, “OBROVAC” TYPE SITE: STRATIGRAPHY AND RELATIVE CHRONOLOGY

Keywords: *Mačva, west / northwestern Serbia,
Obrovac type site, Early Eneolithic, stratigraphy*

The Obrovac type sites represent a little known phenomenon from west/northwest Serbia dated to the time of the Vinča culture. They consist of small hills, mainly of a diameter up to 40 m, surrounded by a wide and deep trench. Hills and trenches have been interpreted as artificial creations resulted from the need of prehistoric inhabitants to adapt to the wetlands, that is, to protect themselves from floods. The most recent research, mostly based on evaluation of the old data, has showed doubts regarding the unique chronological and cultural determination of the Obrovac type sites. The project “Life in a swamp: a micro-regional adaptation in northwest Serbia (5 000 – 2 500 BC)” has been launch exactly to examine and interpret this “regional” phenomenon and the site of Šanac–Izba near Lipolist is the first researched Obrovac type settlement after almost forty years.

The site of Šanac–Izba is situated at about 1 km northwest to the village of Lipolist. It can be noticed on the terrain as a small hill surrounded by a shallow depression indicating the presence of a ditch. The stratigraphy of the site was explored by two trenches with dimensions of 2 x 2 m, both situated in the central part of the hill, at a distance of four meters from each other. A building (structure 1) and at least four buried structures (pits 1-4) have been detected in the two stratigraphic trenches. The basic stratigraphy of the site is simple. The pedological base consists of yellow clayey earth (pseudogley) whose highest level con-

sist of up to 0.6 m thick paleosol varying from dark grey to black colour (Figure 9). The paleosol is covered by about 0.8 m thick deposit of a cultural layer. It consists of reddish-yellow or reddish brown clayey earth mixed with small and large pieces of lime and other archaeological material. The highest level of the site consists of a 0.20-0.25 m thick superficial layer which is, in fact, the level of modern cultivation. According to the ceramic material from the two trenches, this is an Early Eneolithic site from the second half of the 5th millennium. Excavation of two stratigraphic trenches has revealed remains of at least one building and four pits. The structure 1 was built on paleosol. Its dimensions have not been identified since only a smaller part of it was found in the excavation zone and that it was damaged by digging of the two pits. Wattle and beams, which used to support the wall of the house probably coated with mud on both sides, could be clearly identified on the large pieces of lime. Vitified pieces of lime show that the building was burning at a high temperature and that most of the ceramic fragments found in the ruin layer were also exposed to secondary burning. The pit 4 is approximately concurrent to or slightly later than the structure 1. Although further analysis are indispensable in order to determine their mutual relationship more precisely, the structure 1 (trench 1) and pit 4 (trench 2) both originate from the prehistoric phase of settlement at that location. The pit 4 differs from the other pits on the site by its filling which in the lower half of the pit consists of thin alternating layers of ashy grey and red colour, a combination which has not been identified in other pits.

At least three pits (1-3) on the site originate from a later period, although the time of burial cannot be precisely defined. Measured from the surface, the three pits are about 2.80 m (pit 1 and 2) and 2.50 m (pit 3) deep. The genesis of sedimentation in the area covering the three pits can be followed up to the arable land, however, there are no indications on the site showing that the pits originate from a later residential horizon. On the contrary, we are more likely to explain this phenomenon as a secondary use of the location, for unknown reason, but which could have also happened in modern times. The pits are filled in with mixed deposit consisting mainly of yellow clayey earth reminding of subsoil and large or small pieces of ceramics and lime, without distinctive interior stratigraphy. However, interbeds of dark grey and red soil in peripheral parts clearly indicate that the pits were left open after digging and that they were gradually filled in through the process of natural sedimentation and erosion.

